علم اصول الفقه

۳-۱۲-۹۲ حجیت سیره و ارتکاز ۵۷

دراسات الاستاذ:
مهدي الهادوي الطهراني

شرایط تمسک به یک سیره یا ارتکاز برای کشف حکم شرعی

- همان گونه که از مباحث گذشته آشکار شد تمسک به یک سیره یا ارتکاز برای کشف حکم شرعی منوط به دو امر است:
- ۱- احراز اتصال این سیره یا ارتکاز به زمان معصوم ع.
- ۲- احراز موافقت معصوم ع با آن.

شرایط تمسک به یک سیره یا ارتکاز برای کشف حکم شرعی

- و واضح انَّ هذه العناية بحاجة إلى أنْ تكون السيرة معاصرة لزمن التشريع و موجودة فی زمن المعصوم علیه السلام فلا تنطبق علی السير المستحدثة و المتجددة فيما بعد زمانهم فهناک رکنان لا بدَّ من توفرهما لتتمّ دليليّة هذه السيرة.

بحوث فی علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۳۷

شرایط تمسک به یک سیره یا ارتکاز برای کشف حکم شرعی

- ١- إثبات معاصرتها مع زمن يكون فيه المعصوم ظاهراً يتّخذ المواقف الفقهيّة تجاه أمثالها إثباتاً أو نفياً.
- ٢- فحص الموقف الملائم الّذى أقلّه السكون ليرى انَّه ما هى الحدود التى يمكن أنْ يستكشف منه الإمضاء و كيفيّته، و سوف يقع الحديث عن هذين الركنين مفصلًا.
-

بحوث فى علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۳۷

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- شهید صدر ـ رضوان الله تعالی علیه ـ راه‌هایی مطرح کرده‌است که به دلیل عدم تنقیح این مباحث بین راه‌های مربوط بـه سـیره و ارتکـاز متشرعه با راه‌های مربوط به سـیره و ارتکـاز عقـلا مقـداری خلـط شده‌است.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- طرق إثبات معاصرة السيرة مع زمن المعصوم عليه السلام
  - الوجه الأول- أنْ يجعل نفس انعقادها و تطابق العمل عليها بالفعل- مع كون موضوعها و مضمونها عام البلوى بحيث لا محالة ينعقد فيه تطابق عملى عام- دليلاً على أنّها ذات جذور قديمة ترتفع إلى عهد الأئمة المعصومين عليهم السلام
  - الوجه الثاني- إثبات معاصرة السيرة و وجودها فى زمن المعصوم عليه السلام بالنقل و الشهادة من قبيل ما ينقله الطوسى (قده)
  - الوجه الثالث- استقراء الأوضاع الاجتماعية المتعددة فى مجتمعات مختلفة و بعد ملاحظة تطابقها على شيء واحد يعمم الحكم على جميع المجتمعات العقلائية حتى المعاصرة لعهد المعصومين عليهم السلام.
  - الوجه الرابع- انّ المسألة التى يراد إثبات السيرة فيها إذا كانت من المسائل الداخلة فى ابتلاء الناس بها كثيراً و كان السلوك الّذى يراد إثباته و انعقاد السيرة عليه نحو سلوك لا يكون خلافه من الواضحات لدى الناس و المتشرعة مع عدم تكثر السؤال و الجواب عنها على مستوى الروايات و الأدلة الشرعية فإنّه فى مثل ذلک يستكشف انّ ذلک السلوک كان ثابتاً فى زمان المعصوم عليه السلام أيضا و إلّا لزم امّا أنْ يكثر السؤال عنه أو يكون خلافه من الواضحات عند الناس عادة و كلاهما خلف،
  - الوجه الخامس- و هو يتم فى مورد لو لم تكن السيرة منعقدة على ما يراد إثبات انعقادها عليه لكان لها بديل و كان ذلک البديل ظاهرة مهمة لا تقتضى العادة أنْ تمرّ بدون تسجيل لخطورتها،

بحوث فى علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۳۸

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- إذا واجه الفقيه سيرة عقلائية متشرعية فغايته انَّه يجد نفسه معاصراً مَعها فلا بدَّ من إثبات انَّها كانت ثابتة فی زمن المعصومين عليهم السلام أيضا. و هذا ما قد يذكر بشأنه عدة وجوه:

بحوث فی علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۳۸

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- الوجه الأول- أنْ يجعل نفس انعقادها و تطابق العمل عليها بالفعل- مع كون موضوعها و مضمونها عام البلوى بحيث لا محالة ينعقد فيه تطابق عملى عام- دليلًا على أنَّها ذات جذور قديمة ترتفع إلى عهد الأئمة المعصومين عليهم السلام

بحوث فى علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۳۸

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- فإذا فرض انعقاد السيرة مثلًا عند المتشرعة على الإخفات في صلاة الظهر من يوم الجمعة يجعل نفس هذا التطابق فى العمل دليلًا على ثبوتها منذ عهود الأئمة و انّها متلقى منهم، و ذلک بنكتة انّه من المستبعد جداً بل من الصعب و الممتنع عادة تحوّل التزام المتشرعة فجأة من لزوم الجهر فى صلاة الظهر من يوم الجمعة إلى الإخفات فيها فانّ ذلک إذا لم يكن مستنداً إلى عصر التشريع فلا بدَّ و أن يكون مرتبطاً بسبب مَثير و ظروف استثنائية طارئة أدّت إلى ذلک يشار إليها عادة إذا ما كانت.

بحوث فى علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۳۸

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- و هذا الوجه لا يمكن المساعدة عليه فی كثير من الأحيان- حتی لو افترضنا انَّ مضمونها ممّا ينعقد فيه تطابق عملی- إذ انَّ صعوبة التحوّل فی الالتزامات المتشرعيّة و العقلائية مسلمة بمعنیَ انَّ التحوّل الفجائی يقطع بعدمه عادة بحساب الاحتمالات إلا انَّ أصل هذا الافتراض فی كيفيّة تحوّل السيرة ليس متعيناً بل هناک افتراضات أُخری كأن تكون السيرة قد تحوّلت تدريجاً و خلال قرون متمادية حسب عوامل مساعدة توفرت بالتدريج

بحوث فی علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۳۹

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- بأنْ نفرض فی المثال بروز فتوی بعدم وجوب الجهر فی ظهر الجمعة لعدم تمامیة دلیل شرعی علیه تؤدی إلی عدم التزام جملة من المتشرعة بالجهر فیها ثمّ یجیء آخر بعد فترة من الزمن و یشکک فی أصل جواز الجهر لکون الإخفات فی الظهرین هو مقتضی القاعدة علی مستوی الأدلة و السیرة أو الإجماع قد انثلمت نتیجة الفتوی السابقة فیفتی بلزوم الإخفات و یصبح ذلک تدریجاً هو الموقف الفنّی و العلمی من هذه المسألة فتتطابق الفتاوی علی لزوم الإخفات فیها فتنعقد سیرة متشرعیة علیه.
- ففرضیّة من هذا القبیل لیست بغریبة و لا صعبة التوقّع.

بحوث فی علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۳۹

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- الوجه الثانی- إثبات معاصرة السيرة و وجودها فی زمن المعصوم علیه السلام بالنقل و الشهادة من قبیل ما ینقله الطوسی (قده) من استقرار بناء أصحاب الأئمة و المتشرعة فی حیاتهم علی الاعتماد علی اخبار الثقات فی مقام أخذ معالم دینهم جیلًا بعد جیل.

بحوث فی علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۳۹

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- و هذا الوجه إنْ فرض فيه تظافر النقل و استفاضته بنحو قطعی أو توافر قرائن علَى قطعيّته فلا إِشكال،

بحوث فی علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۳۹

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- و إنْ فرض فيه النقل بخبر ثقة فهو انَّما يجدى فيما لو ثبتت حجيّة خبَر الثقة فى المرتبة السابقة بدليل آخر فلا يجدى إذا كانت السيرة يراد الاستناد إِليها فى إثبات حجيّة نفس الخبر كما هَو واضح.

بحوث فى علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۳۹

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- و التسامحات التی تثبت من قبل الناقلین للإجماعات المنقولة لا تقدح فی المقام لأنَّها عادة إنَّما کانت فی مقام نقل فتاوی الأصحاب حیث کان یتسامح فیه لا فی مقام نقل التزام المتشرعة و سیرة أصحاب الأئمة فانّه لم یثبت التسامح منهم فی مقام نقلها فانَّه اخبار عن عمل خارجی لا عن مسألة علمیة لیکتفی فی تحصیل الموافق فیها علی مجرّد توفر الدلیل و اقتضائه لتلک الفتوی.

بحوث فی علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۳۹

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- الوجه الثالث- استقراء الأوضاع الاجتماعية المتعددة فی مجتمعات مختلفة و بعد ملاحظة تطابقها على شیء واحد یعمم الحكم على جمیع المجتمعات العقلائیة حتى المعاصرة لعهد المعصومین علیهم السلام.

بحوث فی علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۴۰

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- و هذا الوجه أيضا لا يتمّ فی جملة من الأحيان لأنّنا بهذا الاستقراء نلاحظ المجتمعات المعاصرة بينما يراد التعميم إلى مجتمع يفصلنا عنه زمان طويل بما كان يحتويه من أحداث و ظروف و وقائع و مثل هذا التعميم متعذّر بحسب قواعد حساب الاحتمالات غالباً لأنَّ التعميم انَّما يصحّ فيما إذا لم تحتمل نكتة و خصوصيّة فی حالة معيّنة تميزها عن غيرها من الحالات و هذا الاحتمال ثابت هنا بعد أنْ علم إجمالًا بتغير الأوضاع الاجتماعية فی الجملة عمّا كانت عليه فی الأزمنة السابقة و عدم ثباتها جميعاً على ما كانت عليه نتيجة طرو عوامل مختلفة يحتمل تحقق بعضها بالنسبة إلى تلك السيرة.

بحوث فی علم الأصول ؛ ج۴ ؛ ص۲۳۹

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- ۱ـ استقراء
- ایشان می‌گوید برای کشف اتصال یک سیره یا ارتکاز به زمان معصوم است، باید سیره‌ها و ارتکازات جوامع مختلف را دربارهٔ یک موضوع خاص بررسی‌کنیم و از یکسان بودن آن‌ها نتیجه بگیریم که پس چنین سیره و ارتکازی در جامعه‌ای که معصومین ـ علیهم السلام ـ در آن زندگی می‌کردند هم وجود داشته‌است؛ مانند اینکه در زمان خودمان نسبت به یک مسأله خاص بررسی کنیم که سیره و ارتکاز ایرانی‌های شیعه چیست. بعد ببینیم سیره و ارتکاز مسلمانان دیگر چیست.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- سپس بررسی کنیم که سیره و ارتکاز غیر مسلمانان چیست و همین‌طور جوامع مختلف را بررسی کنیم. وقتی دیدیم همة این‌ها یکسان است، برمی‌گردیم به زمان‌های گذشته و احیاناً بر اساس مصادر تاریخی به این‌نتیجه می‌رسیم این سیره و ارتکاز در بعضی از جوامع قبلی هم وجود داشته‌است و در بعضی جاها هم نمی‌دانیم بوده‌است یا نه.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- آن‌گاه از این استقراء جوامع مختلف، در یک زمان یا در زمان‌های مختلف نتیجه می‌گیریم پس این سیره و ارتکاز در زمان معصوم ـ علیه السلام ـ هم بوده‌است.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- شهید صدر ـ رضوان الله تعالی علیه ـ در اشکال بر این شیوه می‌گوید ما معمولاً برای استقراء جوامع مختلف، جوامع روزگار خودمان را مورد مطالعه قرار می‌دهیم. بنابراین نمی‌توانیم قضاوتی نسبت به جوامع روزگار گذشته پیدا کنیم؛ یعنی آن مقداری که می‌توانیم الآن بررسی کنیم، وضعیتی است که در جهان امروز ما وجود دارد یا جهانی که به لحاظ تاریخی نزدیک به ما است و اسنادش زیاد است.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- ما نمی‌توانیم حاصل این بررسی‌ها را به گذشته‌ای که فاصلة زیادی با ما دارد و شرایطش با شرایط ما خیلی متفاوت است، سرایت دهیم.